

MSTOWSKÉ STODOLY – PŘÍBĚH JEDNÉ OBCE[†]

MSTOW'S BARNs – A STORY OF ONE VILLAGE

*Aleksandra Krupa-Ławrynowicz – Olgierd Ławrynowicz – Michał Rak**

Abstrakt: *V poslední době se i v zemích bývalého východního bloku při studiu událostí z dob nedávno minulých stále více prosazuje mezioborový přístup. V Polsku byl tento postup uplatněn při výzkumu relikvií stodol městečka Mstow, na jehož jižním okraji byly zřejmě na konci 19. století vystavěny. Komparace výsledků archeologického, etnologického a historického výzkumu přinesla řadu zajímavých informací a výzkumné aktivity podnítili v obyvatelích městečka zájem o osudy jedné jejich polozapomenuté kulturní památky.*

Klíčová slova: *Mstow, stodoly, nedestruktivní výzkum, mezioborový výzkum, archeologie, etnologie, historie, Polsko.*

Abstract: *Recently also in the former Eastern Bloc countries started the interdisciplinary research of events from recent past years. In Poland, this procedure was applied in the research of relics of barns in the town Mstów town, where on the southern edge of the town were probably in the late 19th century built. Comparison of the results of archaeological, ethnological and historical research has brought a lot of interesting information and research activities incite between local inhabitant's interest in the fate of one of their half-forgotten cultural monument.*

Keywords: *Mstów, barns, non-destructive research, interdisciplinary research, archaeology, ethnology, history, Poland.*

*Aleksandra Krupa-Ławrynowicz, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Łódzkiego, ul. Lindleya 3/5, 90-131 Łódź; e-mail: aklawrynowicz@uni.lodz.pl; Olgierd Ławrynowicz, Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, ul. Narutowicza 65, 90-131 Łódź; e-mail: olgierdlawrynowicz@uni.lodz.pl; Michał Rak, Sekce archeologie katedry historie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Křížkovského 10, 771 80 Olomouc; e-mail: rak.m@atlas.cz.

[†]Výzkum provedený v rámci projektu *Místa paměti a zapomnění. Interdisciplinární výzkum severního území Krakovsko-česstochovské jury v letech 2014–2019*. Projekt s podporou Národního programu pro rozvoj humanitních studií polského Ministerstva vědy a vysokého školství.

1 MÍSTA V KRAJINĚ

Od přelomu 70. a 80. let minulého století roste v humanitních oborech mimo jiné zájem o vývoj historické krajiny. Výzkumy, na kterých se podílel velký počet různých vědeckých oborů, sledovaly mnoho směrů: estetické, vjemové, paměťové, ideologické či performativní. Ačkoliv je tak krajina interpretována odlišnými úhly pohledů a odhalují se její různé aspekty, neznamená to rozpor. Naopak můžeme mluvit o vzájemné podpoře a ujednocování myšlenek. Příkladem současných interdisciplinárních výzkumů za použití různých metod a teorií je společný projekt archeologů, etnografů a historiků v severní oblasti Krakovsko-čensterochovské jury (vysočiny) v Polsku. Předmětem výzkumu jsou konkrétní místa v krajině fyzické (krajina materiální, topografická, geometrická) a kulturní (sociální krajina je výsledkem toho, co a jak lidé vnímají a chápou, co je pro ně významné a jakou nese symboliku).

Článek se zabývá jedním elementem lokální krajiny – stodolami ve Mstowě, které tvoří samostatnou část této obce nedaleko města Čensterochová. Metodologie vycházející z tradice třech vědních disciplín ukazuje možnosti výzkumu fyzické a kulturní krajiny a to prostřednictvím sběru a analýzy dat archeologických, etnografických, písemných a ikonografických. Mstowské stodoly – jejich popis, vypracování dokumentace a analýza získaných materiálů – jsou jen jedním z mnoha příkladů, které jsou impulsem pro všeobecné poznání historie, kulturní skutečnosti, společenského klimatu, místní paměti, kulturního dědictví a současné identity obyvatel severní části Jury. V prezentovaném přístupu je nezbytné vícerozměrné chápání krajiny, přičemž její estetická a vjemová dimenze je druhořadá.

William J. T. Mitchell ve své knize *Landscape and Power* konstatuje, že krajina není neutrální pojem, ale „nástrojem kulturní moci a někdy dokonce kauzativním faktorem“.¹ Jedná se o ideologický konstrukt, který se stává bojištěm o smysl a význam identifikovaných skupin. Na roli ideologických krajin nabitých citovými a symbolickými významy při tvorbě identity jejich uživatelů odkazuje mezi jinými též Tim Edensor (2004). Krajina je často také považována za místo paměti nebo *mnemotopos*. Rozhodujícím faktorem při zavádění tohoto pohledu je přijetí konceptu kulturní krajiny a její historizace a vnímání prostoru jako území transformovaného civilizací. Tímto způsobem se stává krajina topografickým palimpsestem kulturní paměti, ve kterém se hromadí po sobě jdoucí pozůstatky lidských činností. Tyto hmotné důkazy mají samozřejmě, jak poznamenal Karl Schlögel, mnoho autorů a jsou psány v mnoha jazycích.²

Pro provedení výzkum byla důležitá performativní perspektiva. Krajina je chápána nejen jako objekt lidské činnosti, ale jako činný faktor, který má vliv na lidskou historii a utváří ji. Tento názor má např. Mitchell, když prohlašuje,

¹Mitchell 2002, s. 1–2.

²Schlögel 2009, s. 283.

Obr. 1: Pohled od stodol na klášter ve Wancěřově přes městečko Mstow (foto L. Funk).

že hlavním cílem jeho knihy je změna pojetí krajiny z „podstatného jména“ na „sloveso“: „Krajina nebude více předmětem estetické kontemplanace, nebo textem pro čtení, ale také procesem, který formuje sociální a jednotlivé identity.“³ Mitchell neklade otázky o tom, co je krajina nebo co znamená, ale o tom, co krajina dělá jako kulturní dění. To se samozřejmě dotýká zejména sféry citů a významů.

V popisovaném výzkumném projektu se místa v krajině, a tedy i titulní stodoly, stávají tématem společenského diskursu. Jedním z jeho principů je pravidlo oddělení míst důležitých od nedůležitých, tedy např. míst, o kterých by se mělo a také hodně zná a hlavně vypráví a míst, které mohou být zapomenuta a o kterých se nemluví. Provedené etnografické výzkumy prokázaly, že stodoly ve Mstově jsou příkladem tohoto typu paměti, co v našem projektu znamená, že jsou místem, které zná, pamatuje a vypráví o něm podstatná část komunity. Stodoly v krajině obce se tak staly součástí společenského diskursu. Prostřednictvím zaznamenaných rozhovorů a sebraných příběhů obyvatel Mstowa může být proniknuto nejen do individuální znalosti a paměti, ale také do znalostí komunitních, neindividuálních, které tvoří místní kulturní dědictví a základ trvalého vztahu k „tady“ a „u nás“, tedy místní sociální identity. Zajímá nás paměť o místě, její konstrukce, zpracování a vývoj. Během archeologického výzkumu jsme se zaměřili na zachycení a interpretaci pozůstatků

³Mitchell 2002, s. 1.

Obr. 2: Mstow na mapě *Topograficzna Karta Królestwa Polskiego*.

hmotné kultury. V etnografickém výzkumu máme větší zájem o vyprávění o těchto reliktech, které popisují nejen jejich formální podobu, ale zejména jejich význam pro místní komunitu. Pomocí tohoto přístupu se snažíme uchytit zkoumané elementy kulturního dědictví v kontextu individuálních paměti a místní kolektivní identity.

2 HISTORICKÉ POZADÍ

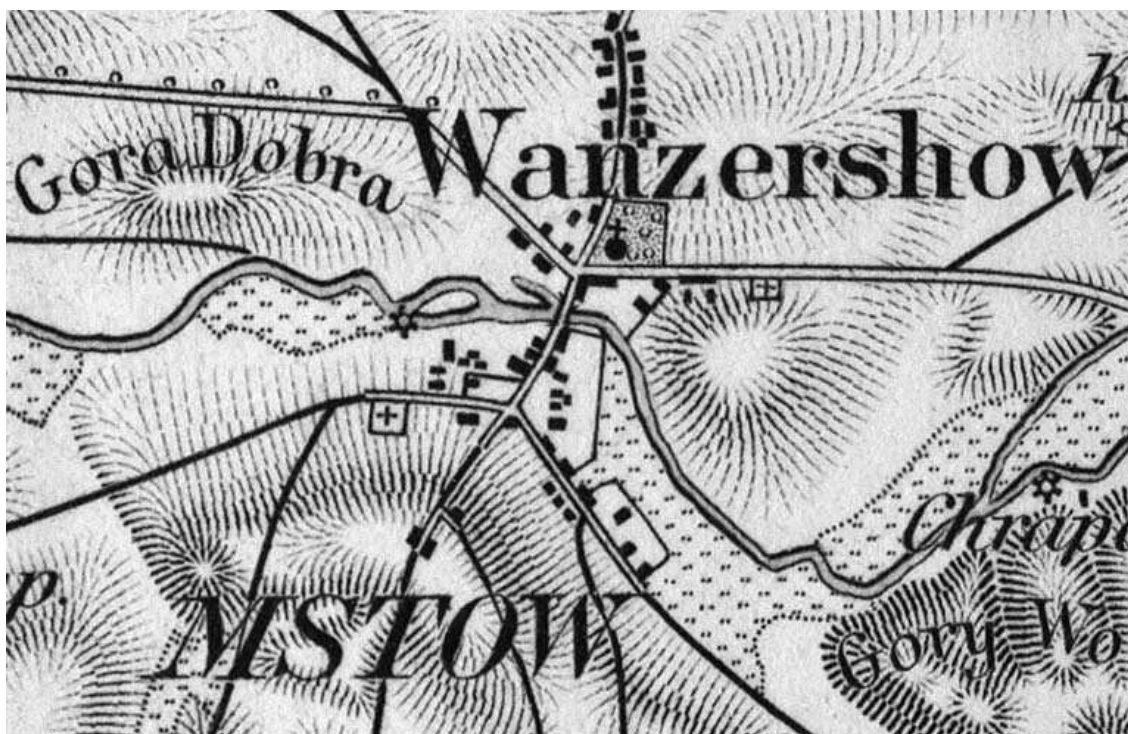
Mstow (polsky Mstów) se dnes nachází v severní části Slezského vojvodství, první zmínku o něm najdeme k roku 1193. Ve středověku a novověku byl ale jedním z významnějších měst na západě Malopolska. Ležící na řece Wartě tvořil hranici mezi oblastí Krakova a Sieradze a důležitý bod na cestě mezi Malopolskem a Velkopolskem. Město náleželo místnímu klášteru řeholních kanovníků lateránských ve Wancéřově (Wancerzów) (obr. 1). V průběhu 17. a 18. století utrpěl Mstow velké ekonomické i demografické ztráty z důvodu válek, průchodů vojsk, požárů i epidemií. Po třetím dělení Polska v roce 1795 byl součástí Ruska. Také místní klášter ztratil na významu, protože nedaleká Jasná hora paulánů z Čenstochové se stala významným poutním místem.⁴

Po neúspěšném Lednovém povstání roku 1863 přišel Mstow v důsledku následných ruských represí o práva městská.⁵ Také vznik nových velkých průmyslových aglomerací, kterým malá městečka jako Mstow nemohla ekonomicky konkurovat, znamenal jejich úpadek. V polovině 19. století byl Mstow jen lokálním centrem soukenické výroby a obchodu. Významným zdrojem příjmů místních obyvatel se tak stalo zemědělství,⁶ které však vyžadovalo nové skladovací prostory. Urbanistická podoba městečka soustředěná kolem trhového náměstí a obchodních ulic tak

⁴Sochacki 2013; Łatak 2013; Laberschek 2014.

⁵Rola 1965.

⁶Sobieszczański 1864, s. 983; BA 1885, s. 8; Chlebowski 1885, s. 780.

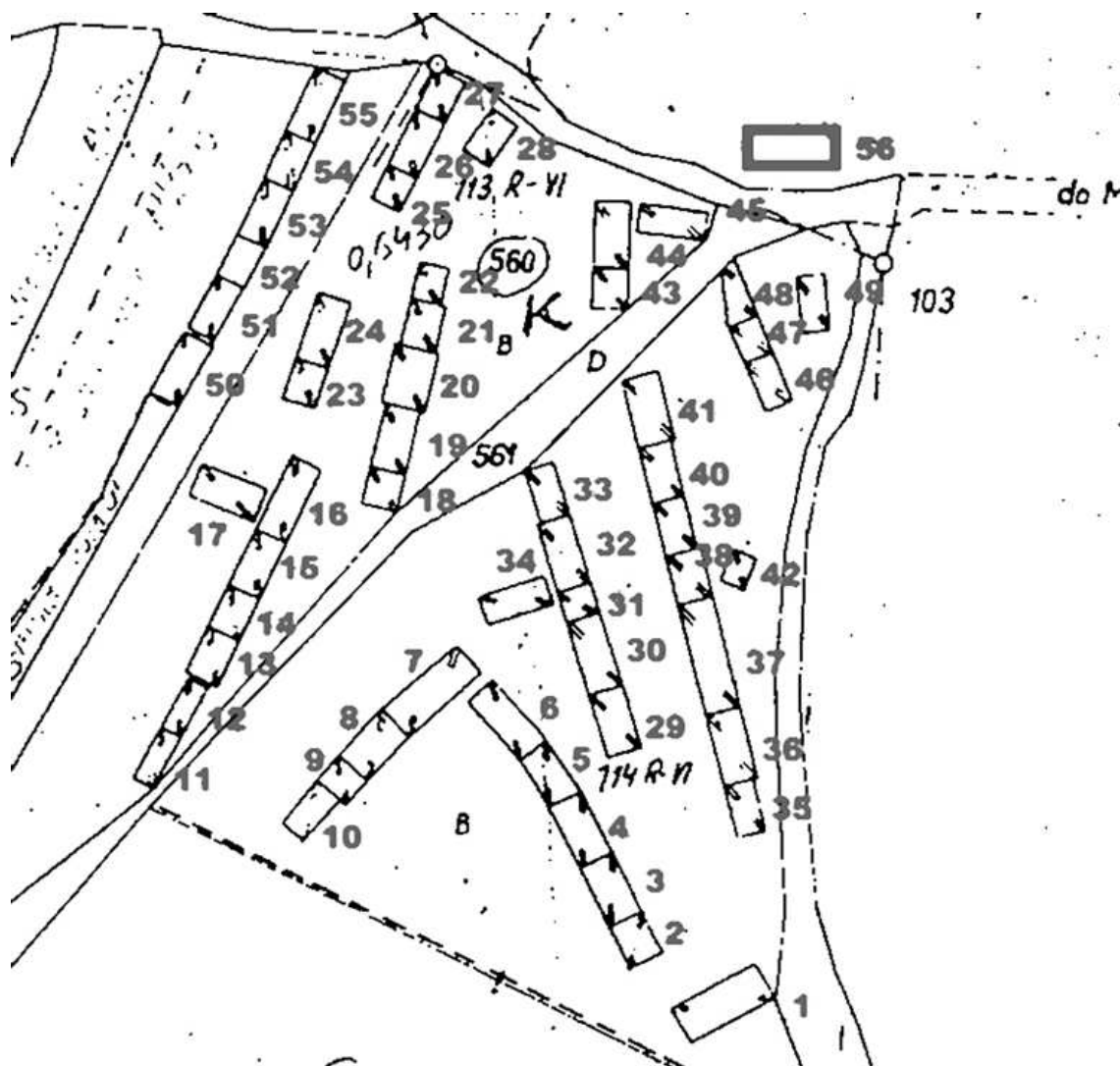

Obr. 3: Mstow na kartě z díla *Mapy Říše německé*.

nenabízela příliš volného místa. Také přechovávání obilných snopů v blízkosti obytných staveb bylo z důvodů častých požárů nebezpečné. Nebezpečí bylo o to větší, že podle údajů z roku 1860 bylo v městě 125 dřevěných budov, kdežto zděných jen 11. Není proto divu, že na konci 19. století zažila obec mnoho požárů (největší v roce 1879), kterým padlo za oběť mnoho staveb, včetně dvou mlýnů a dřevěného farního kostela.⁷

Stejně jako v jiných městečcích i ve Mstowě byl vyčleněn oddělený prostor pro výstavbu stodol. Jednalo se o hospodářsky nevyužívaný svah blízké hory Ściegna nacházející se několik set metrů jižně od náměstí. V okolí se rozkládala rozsáhlá pole obdělávána místními obyvateli. Stodoly byly postaveny při několika cestách vedoucích do polí a sousedních vesnic na obecních pozemcích. Jednotliví hospodáři je stavěli dle svých potřeb. Nejsou však známy žádné dokumenty zachycující začátek tohoto procesu, protože v novověku a ještě i v 19. století nebylo ve venkovských oblastech patřících po rozdělení Polska Rusku potřebné žádné povolení k výstavbě budov. Výstavba se také často dělá bez jakýchkoliv plánů. Data Úřadu památkové ochrany naznačují, že stodoly začaly být budované v 19. nebo možná až na přelomu 19. a 20. století. Zpočátku se jednalo o dřevěné roubené objekty, později konstrukce

⁷Sobieszczański 1864, s. 983; Chlebowski 1875, s. 780; Kubicki 2012, s. 72, 76–77.

Obr. 4: Plán stodol z 60. let 20. století, jednotlivé stodoly mají přidělaná číslo pro identifikaci v terénu.

skeletové. Časem je ale nahradily stavby kamenné, většinou postavené na stejném místě.⁸ K výstavbě podezdívek i štítových stěn byl využíván místní vápenec z hory Ściegna (tzv. Kamionka).

Na mapě *Topograficzna Karta Królestwa Polskiego* vydané před rokem 1831 se na místě, kde jsou dnes stodoly, nachází od pěti do sedmi budov, které tvoří kompaktní shluk jasně oddělený od samotného Mstowa (obr. 2). Na jedné z karet *Mapy Říše německé* z roku 1881 zaznamenávající pohraničí se Mstowem⁹ jsou pouze tři budovy (obr. 3). Pokud tyto mapy opravdu zaznamenaly tehdejší realitu, můžeme

⁸Borowska-Antoniewicz 2012, s. 25; Borowska-Antoniewicz 2013, s. 124.

⁹Herby 1886.

Obr. 5: Dokumentace reliktnů druhé řady stodol, pohled od jihovýchodu (foto L. Funk).

předpokládat, že část nebo možná všechny hospodářské stavby zachycené na mapě první byly zničeny během jednoho z mnoha požárů, například již zmíněného největšího z roku 1879. Budovy z druhé mapy mohly katastrofu přežít, projít rekonstrukcí nebo být postaveny nové.

Postupem času se počet stodol zvětšoval až na několik desítek, na což odkazují informace o požáru z 25. nebo 26. března 1938: „V sobotu (26. 3. 1938) v 13.30 hod. zasáhl blesk jednu ze stodol ve Mstowě. Vzhledem k tomu, že na svahu je soustředěno více stodol, vzplály okamžitě i sousední stodoly. Během chvíle bylo v jednom ohni 50 stodol. Úžasný a zároveň hrozivý byl pohled na hořící stodoly vysílající milióny jisker k nebi. Povolána Stráž požární z Čenstochové požár zdolala až po dvou hodinách. Stodoly shořely do základů. Škody jsou kolem 20 000 zlotých. Mnoho obyvatel přišlo o celou úrodu.“¹⁰ Andrzej Kubicki, tehdejší ředitel místní školy, vzpomínal po letech, že: „25. března [1938] blesk uhořel do stodoly Jana Porębińskiego. Požár zničil 56 stodol, zůstalo – 10.“¹¹

Stodoly byly ale rychle znovu vystavěny. Desítky staveb lze vidět na fotografiích a plánu z 60. let 20. století. Jejich význam se ale změnil, což bylo dáno proměnou způsobu zemědělských prací. Mnoho obyvatel opustilo pěstování

¹⁰BA 1938.

¹¹Kubicki, s. 96.

obilovin a soustředilo se na sadařství, zejména na jabloně, protože jablka mohla být prodána krátce po sklizení. Navíc se v Polsku od 80. let urychlil proces snižování zaměstnanosti v zemědělství a narostl odliv mladých lidí do velkých měst. V posledních dvaceti letech se navíc Mstow stává předměstím Čenstochové. Využití stodol v zemědělství tak zcela ztratilo smysl.

Ztráta hospodářského významu způsobila, že stodoly byly ponechány svému osudu a ustalo běžných oprav či přestavby po několika požárech, které je v 80. a 90. letech postihly. Poslední velký požár se odehrál 13. října 2001.¹² Těch několik přeživších staveb se většinou zhroutilo, kamenné a cihlové zdi se staly zdrojem stavebního materiálu pro místní obyvatele.

3 VÝZKUM ARCHEOLOGICKÝ

Relikty stodol se nachází zhruba 500 metrů jižně od mstowského náměstí na mírném svahu. Dnes jsou skryty za moderní výstavbou, v minulosti byly ale dobře vidět i z centra obce. Stále jsou však dobře viditelné z kláštera ve Wancéřově či z tzv. skály lásky, dvou dalších dominant obce. Stodoly zabírají prostor zhruba 150×250 metrů, který je dobře zřetelný na leteckých snímcích. V okolí se nachází několik lomů na kámen, které byly využity i při stavbě stodol a dnes jsou již opuštěny.

Pro průzkum jsme měli k dispozici několik map a plánů. Na plánu z 60. let (obr. 4) jsme přidělili čísla všem zde zaznamenaným stodolám a následně jsme se je snažili dohledat v terénu. Stodoly byly stavěny v řadách, kterých je osm. Na plánu je zakresleno 55 staveb, v terénu je jich však 56. Na plánu se nenachází stodola, která je poněkud stranou na zahradě jednoho z domů a patří také k jedněm z nejlépe zachovaných. Proč se nenalézá na plánech, nedokážeme vysvětlit. První průzkum byl proveden v létě 2013, následovaly výzkumy podzimní a letní v letech 2014 a 2015.

Nejzápadnější řada stodol (objekty 50–55) se nachází vpravo od historické cesty do sousední obce Gąszczyk. Tyto stodoly jsou také z celé skupiny nejhůře přístupné. Rostou na nich totiž velmi hustě různé náletové dřeviny, které jsou ve vegetačním období neprostupné. Situace bohužel není lepší ani v období vegetačního klidu, hustota rostlin znemožňuje pohyby i tehdy a je prakticky nemožné provést jakoukoliv formu dokumentace. Tato řada byla navíc dlouhodobě používána k ukládání odpadu, včetně velkého množství popela, což nejenže další aktivity více ztěžuje, ale je také prakticky nemožné zjistit jejich vnitřní uspořádání. K těmto reliktním tak můžeme jen říci, že stodoly měly kamennou nebo cihlovou podezdívku, které se dochovala v některých místech do výšky několika desítek cm, většinou však v současném terénu neznatelně. K bližšímu poznání této části by bylo zapotřebí odstranění planě rostoucí vegetace a odklizení odpadu.

¹²BA 2001.

Obr. 6: Stodola č. 41, příklad celodřevěného typu s kamennou podezdívkou, jedna ze dvou dochovaných (foto L. Funk).

Vlevo od cesty se nachází druhá řada stodol, která je rozdělena na tři části (obr. 5). První se skládá ze sedmi (11–17), druhá dvou (22–24) a poslední ze tří staveb (25–27). Také tyto tři poslední stodoly jsou ve vegetaci, která však již není tak hustá a neznemožňuje tolik dokumentaci. Zbylé dvě skupiny, stejně jako zbytek relikvů staveb, se nachází na volné planině pokryté hustou a v létě vysokou trávou. Ta sice neznemožňuje sledování pozůstatků zdí a podezdívek, působí ale komplikace při dokumentování vnitřního uspořádání stodol, zejména mlatu. Hned vedle se nachází řada třetí. Ta se skládá z pěti objektů (18–22) a samostatně stojících stodoly č. 28. V jejich blízkosti se pak nachází ještě stodoly č. 43–45. Tato trojice je také jako jediná zachovaná, včetně střech a vrat, ačkoliv i na nich bylo během výzkumu možno pozorovat chátrání. To můžeme přičíst hlavně tomu, že žádná již není využívána ke svému původnímu účelu a je jim věnována minimální péče. Tato kumulace staveb je pak od druhé oddělena polní cestou. A zatímco již popsané stavby jsou k cestě na obec Gąszczyk i k sobě prakticky rovnoběžné, stodoly za polní cestou jsou stavěny k těmto prvním řadám pod úhlem cca. 45–75°. Objekty 35–41 tak opticky navazují na stodoly 43–45. Řady s relikty 29–34 a 46–49 jsou jim pak rovnoběžné. Výjimku tak tvoří řada stodol 2–6, která nerespektuje předchozí směřování staveb, ale zejména stodoly 7–10 kolmé na posledně zmiňované. Samostatně stojící stodoly č. 1

Obr. 7: Stodola č. 43, příklad typu se zděnými štítovými stěnami doplněných dřevěnou konstrukcí (foto L. Funk).

a 56 jsou pak stavbami největšími a s největší stavební kvalitou. Můžeme tak předpokládat, že patřily nejmajetnějším obyvatelům.

Stodoly za posledních několik desetiletí prošly výraznou zánikovou transformací. Z dochovaných reliktnů i známých historických fotografií je zřejmé, že hlavním stavebním materiálem bylo dřevo. Většina stodol tak měla kamennou podezdívku, na které stála vlastní dřevěná konstrukce. Střechu pak opět krylo dřevo nebo sláma. Tento stavební typ reprezentuje stodola č. 41 a 45, které se dochovaly kompletní včetně střechy (obr. 6). Druhý typ je tvořen stodolami, které měly zděné štítové stěny, a zbytek byl opět dřevěný. Tuto podobu reprezentuje stojící stodola č. 43 (obr. 7 a 8). Poslední typ, celokamennou stavbu reprezentuje stodola č. 56 (obr. 9) a částečně též 1 a 44. Výjimku pak tvoří stavba č. 20. Ta je rozměrově větší a zejména čtvercového půdorysu, kdežto zbytek půdorysu obdélného. Také při její stavbě bylo použito více kamene, stále ovšem doplněného dřevěnými částmi. Stavba č. 28 pak prošla stavebními úpravami, které jí změnilly na sklep. Malá čtvercová stavba č. 42 zřejmě nebyla stodolou, ale skladištěm např. náradí.

Po této úvodní rekognoskaci bylo rozhodnuto vytvořit plán viditelných reliktnů pomocí totální stanice Leica (obr. 10). Zaměření proběhlo ve dvou etapách. Na podzim roku 2013 a za využití mírné zimy počátku roku 2015. Absence sněhové

pokrývky sice umožňovala dokumentaci, na druhou stranu byla na lokalitě stále přítomna hustá tráva, které znemožňovala identifikaci drobných reliktních, zejména mlatu. Tato část stodol se vyskytovala ve dvou provedeních, kdy jí tvořila buď udusaná hlína, nebo betonová/asfaltová plocha. Zajímavé je, že tento trvalejší typ nijak nekoresponduje se stavebním provedením jednotlivých stodol. Ve třech případech se dokonce jednalo o jedinou dochovanou část stavby, které buď tak neměly vůbec kamenné podezdívky, či jen tak nízké, že dnes jsou již pohlceny vegetací. Naopak nejméně čtyři stodoly s dochovaným zdívkem, měly tuto část jen z udusané hlíny. Průzkum stojících zdí v řadách 2 a 3 také prokázal, že výstavba stodol začal od největších uprostřed. Ty totiž měly všechny čtyři obvodové zdi, kdežto vedle stojící stavby na ně byly „přilepeny“. Stavitel tak ušetřil materiál. Průzkum dochovaných reliktních však prokázal, že stodoly nebyly stavěny systematicky podle nějakého plánu. Existovaly tři ideové typy, které byly následně stavěny zřejmě podle toho, jak byl který majitel bohatý, případně kolik prostředků chtěl do výstavby investovat. V jedné řadě se tak můžeme setkat se všemi třemi typy stojícími vedle sebe. Nicméně zcela převládal typ tvořený dřevěnou, prkennou stavbou na kamenné podezdívce (obr. 11).

4 ETNOGRAFICKÝ VÝZKUM

Stodoly vepsané do mstowské krajiny jsou svázány se zážitky komunity i jednotlivců, spojeny s pocitem provázání, pamětí, časem sentimentu. Jejich historii, přeměnu budov i nejistou budoucnost stále menšího počtu reliktních lze zaznamenat při rozhovorech s obyvateli obce. O stodolách v průběhu etnografického průzkumu nevyprávěli jen bývalí a současní majitelé, ale také ti, pro které se staly elementem krajiny každodennosti. Sebrané výpovědi mstowanů mají vlastní závěry, které se nezdá-liší od závěrů historických, vědeckého poznání a historické narace. Historie stodol je tak utkána z událostí zaznamenaných na stránkách tzv. oficiální historie, jež je smíšená se vzpomínkami, emocemi i osobní zkušeností a osobním líčením o způsobu organizování a využívání jednoho z fragmentů venkovského prostoru. Je potřeba poznamenat, že etnografický výzkum, v jehož rámci byly rozhovory prováděny, se netýkal přímo mstowských stodol. Vyprávění byla reakcí na výzkumnou otázku zaměřenou na místa se zvláštním významem pro místní komunitu; místa, která by měla být známá a zapamatována. V průběhu výzkumu jsme zjistili, že obyvatelé mluví o stodolách (bez zásahu etnografů), jako o místu jejich každodenních i nekaždodenních zážitků a svědčích a stopách minulosti.

Rozhovory ukazují, že stodoly jsou společným tématem, které se neustále opakuje, ale také určitý druh sebereflexe respondentů. Svah, na kterém se stodoly nalézají, je pro mstowany prostor lhostejný. Pozůstatky zemědělské infrastruktury patří do rozpoznatelného světa; jsou elementem nejbližší krajiny, prostoupené poznáním a každodenností, významným světským prvkem. Stodoly se nachází

Obr. 8: Většina stodol tohoto typu má však zachovány jen štítové zdi (foto L. Funk).

v mentálních mapách obyvatel, pomocí kterých vzpomínají na minulost, organizují přítomnost a přemýšlejí o budoucnosti.

Paní Elżbieta vzpomíná, že její dědeček měl dvě stodoly. Paní Urszula dokáže vyjmenovat téměř všechny vlastníky. Pan Józef řekl, že bohatší obyvatelé si mohli dovolit budovat zděné stodoly se střechami krytými asfaltovými pásy. Chudší je měli dřevěné. Paní Urszula vzpomíná: „Měli jsme hospodářství na druhé straně vsi a to bylo velmi obtížné, že tam bydlíme, protože jsme musely hnát ovce a krávy přes náměstí, abychom se dostaly na pole, přenášet snopy slámy a všechno z té stodoly převážet. Takže to hospodářství byly jedny velká muka, protože každý den musela zvířata jíst, a stodola byla tak daleko, daleko od domu. Ale každý hospodář, ať už bydlel daleko, nebo blízko, do stodoly každodenně jezdil, každý chtěl mít stodolu, protože v husté městské zástavbě, nebylo kde co nechat. V domě nebylo místa [M1_R18_W].¹³

Ve stodolách se toho nejvíce odehrávalo v době polních prací. Tam samozřejmě každý věděl, čí je která stodola. V době žní se život odehrával tam. I každá jiná sklizeň, když probíhala, vše šlo do těch stodol [...] Samozřejmě lidé potřebo-

¹³Rozhovory pocházejí z etnografických výzkumů v rámci grantu *Místa paměti a zapomnění. Interdisciplinární výzkum severního území Krakovsko-českochovskej jury*. Přepisy i nahrávky jsou uloženy v archívu projektu, citace použité v článku odpovídají systému používanému v projektu.

Obr. 9: Stodola č. 56, příklad celozděného typu (foto L. Funk).

vali jeden druhého. Když se mlátilo obilí, nemohl to dělat jeden člověk, vše se muselo obracet, ukládat, to by sám nezvládl. Dokonce i později, když byla mašina, i tak k ní bylo potřeba lidí. A tak si sousedé pomáhali, občas se někdo najal. Všichni se tam znali, tam při stodolách nikdo cizí nebyl. Každou chvíli potřeboval člověk člověka. V současné době už není žádné hospodářství, takže není nikoho zapotřebí... [M1_R18_W].“ Obyvatelé Mstowa spojující rytmy osobního i sousedského života vytvořili, že stodoly kumulovaly různé pospolné světy. „Pospolitost [...]“ – tvrdí Grażyna Ewa Karpińska – „to je prožitek být s jinými, být ve světě. Zkušenost z komunity, i když na krátkou chvíli, stává se vrcholem v jednotlivých hierarchiích hodnot. Lidé, kteří hledají bezpečnost a útočiště v pospolitosti, vytvářejí situaci nebo využívají jakoukoliv situaci, aby byli spolu nebo spolu ‚něco‘ prožili – událost, schůzku, akci, dosažení ‚testovaných‘ hodnot a kulturních vzorců buduje různé formy pospolitosti [...]“¹⁴

Sousedská pospolitost se také realizuje a akceleruje tehdy, kdy rytmus každodennosti naruší mimořádná událost, například požár, který mstovské stodoly několikrát zasáhl. Pan Józef vzpomíná: „Dvakrát blesk udeřil do stodol, které zachvátily plameny, a padesát osm shořelo. [...] Shořely ve čtyřicátých letech, bylo mi dvanáct let, v březnu, asi osmnáctého nebo devatenáctého [...] Potom je lidi znovu postavili,

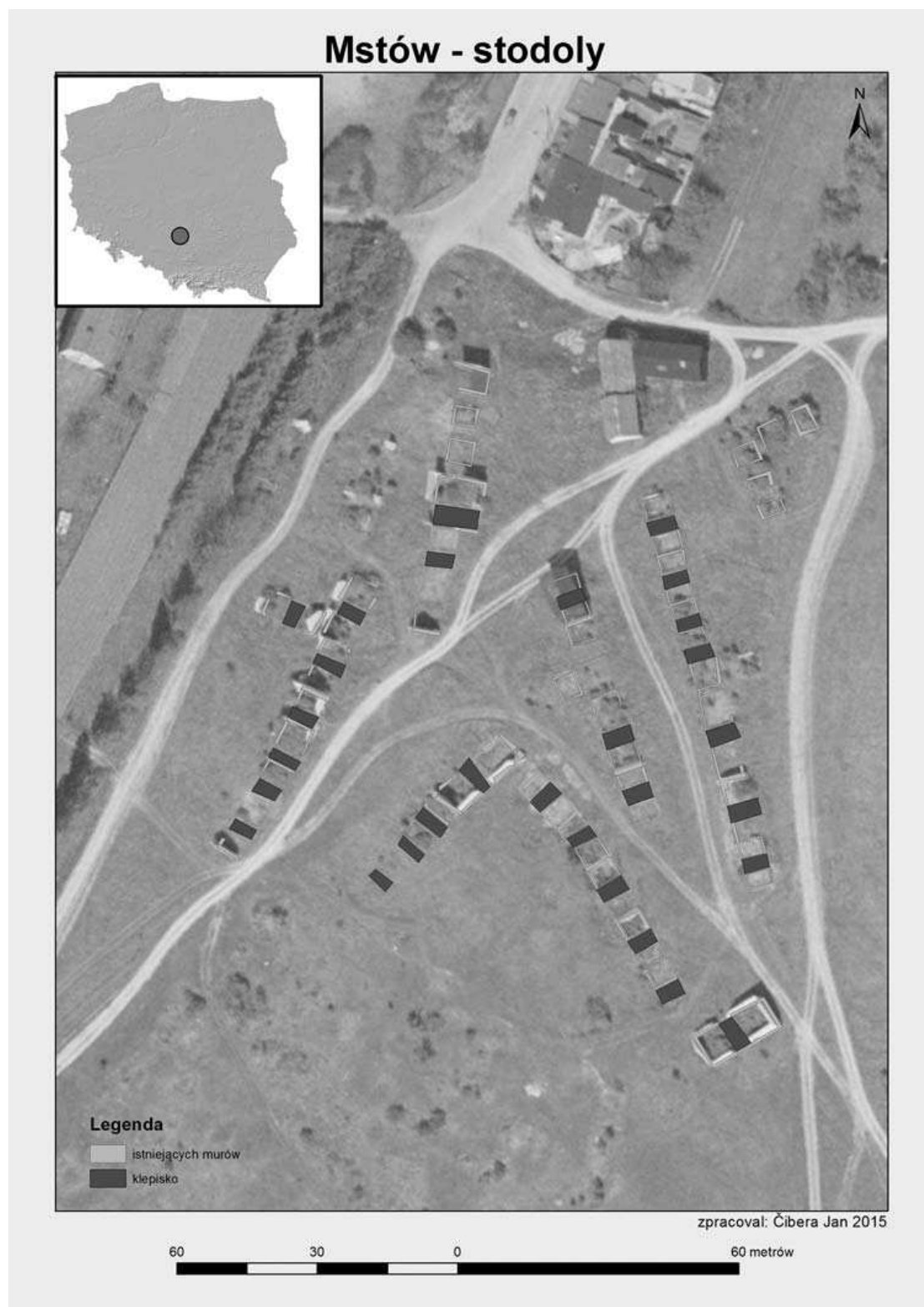
¹⁴Karpińska 2004, s. 141–142.

sám jsem při tom pomáhal těm, kteří o vše přišli. To se také všichni báli, že se požár rozšíří až do vsi a letěli jsme s vědry hasit. Také jsem měl stodolu, ale shořela mi na Boží hod vánoční v roce 1989. Bylo to žhářství, což ve Mstowě vyvolalo velký rozruch [M1_R10_W].“ O tom mluvila také paní Elżbieta: „Bylo známo, že takové budovy je snadné podpálit, třeba při bouři, které dříve bývaly častým důvodem, když je zasáhl blesk, ale někdy stodola vzplanula od jiskry. Zároveň tu koluje pověst, nevím, zda legenda, nebo pravda, že se tu žhář trochu bavil. Zapálil je a potom běžel k hasičům, zalarmoval je a ti jeli hasit [M1_R8_W].“ Ve vsi se mluví také o tom, že jeden z požárů byl boží trest za to, že rolník pracoval na poli během svátků. Zcela určitě se jedná o dříve zmíněný požár z 26. března 1938. Den před tím byl totiž svátek Zvěstování Panny Marie.

Příběhy stodol se ale točí i kolem jiných témat. Svah, na kterém se nacházejí, byl jedním z oblíbených míst dětských her. Paní Elżbieta: „No i řeknu, že se mi vyjevuje obrázek z dětství [...] v těch stodolách. Z dětství si vzpomínám na zábavné sáňkování. Vzhledem k tomu, že tam bylo mnoho koridorů, jakoby soutěsek mezi stodolami, jezdil se slalom a na sáňkách bylo možno dojet až na náměstí a to byla velká zábava. Také si vzpomínám na hodiny tělesné výchovy u stodol. Škola totiž neměla tělocvičnu, takže jsme tam kromě jiného chodili též cvičit [M1_R8_W]. A teď“ – stěžuje si paní Alina – „zůstalo málo. Místní tam provozují zábavu pokleslých mravů. Pálení ohňů, pití alkoholu a určitě ne jeden chlapec tam chodil s děvčaty [M1_R4_W].“

Obyvatelé Mstowa neví, jaká bude budoucnost stodol, mají na to také různé názory. Paní Alina říká, že: „Měla by tam být udělána indiánská vesnička pro turisty nebo nějaký kemp [...] protože je to krásná oblast, ale může být hezčí, ale jestli k tomu dojde. Zatím tam nic není, ale jaké s tím mají plány, to nemohu říct, protože nevím [M1_R4_W].“ Paní Urszula tvrdí, že nejlepším řešením by bylo, aby se tam umístil výstavní prostor, protože, jak říká, zemědělství se do Mstowa již nikdy nevrátí: „Stále více rodin odjíždí. A neodjíždějí jen mladí, berou s sebou i prarodiče. [...] A zůstávají jen starší a umírají. Takže konec. [...] Mstow ani nemá podmínky pro hospodaření. Stodoly shořely a nikdo již nebude pracovat tak primitivním způsobem jako dříve a na moderní farmaření tu nejsou podmínky. Půdu již také nikdo neobdělává [M1_R18_W].“

Změnily se stodoly, změnili se také obyvatelé Mstowa, pracuje tak paměť – individuální i kolektivní. Stodoly jsou stále v blízkosti každodenních cest mstowanů, jsou místem známým, významným, ačkoliv nyní z jiných důvodů. Starší obyvatelé vzpomínají na doby, kdy stodoly plnily svou primární úlohu. Byly místem užitečným, svázaným s prací na poli. Stodoly plné zboží, naplněná zemědělskými produkty, svědci prosperity. Vzájemná pomoc a sousedské vztahy, posílené v době zemědělských prací a hlavně sklizní, budovaly a posilovaly místní komunitu. Mladší mstowané vytvářejí své vlastní vzpomínky. Pro ně jsou stodoly součástí krajiny, jednou z mnoha, jako je náměstí, kostel či kulturní dům. Zbaveny funkce, které

Obr. 10: Plán dochovaných a zdokumentovaných reliktnů mstovských stodol umístěný na současný letecký snímek (autor J. Čibera).

Stodola	Půdorys	Historický snímek	Současný snímek
01			
18			
20			

Obr. 11: Porovnání zdokumentovaných reliktních vybraných stodol s historickým a současným snímkem (autor M. Rak).

měly sloužit, změnil svůj význam – stojí pod širým nebem pro zábavu, útěk ze školy, jsou místem vycházek.

Relikty stodol rýsující se nad obcí (obr. 12) poutají pozornost návštěvníků, stávají se předmětem filmů a videoklipů a místem pro pořízení svatebních fotografií. V roce 2015 umístil úřad gminy na okraj stodol informační tabuli s popisem historie.

Pověsti o stodolách mezi sebou pronikají, vytváří tak mnohovrstevný příběh. Je přítomen v komunitě, dědí se z generace na generaci a uchovává tak paměť daného místa, lidí a událostí.

5 ZÁVĚR

Výzkum mstowských stodol je výborným příkladem mezioborové spolupráce na výzkumu tématu z 20. století, které jsou na západ od nás již zcela běžné, v zemích bývalého východního bloku však stále spíše výjimečné. Podařilo se zde skloubit metody a postupy několika vědních oborů, které sami získaly zajímavé informace o zkoumaném tématu, při jejich komparaci ale vznikl plastický a živý obraz minulosti. Získaly se tak informace, které by jen sám jeden ze zapojených oborů nikdy získat nemohl. Byl tak prokázán velký potenciál tohoto výzkumného postupu, který je nyní dále rozvíjen v rámci projektu *Místa paměti a zapomenutí. Interdisciplinární výzkum severního území Krakovsko-čenstochovské jury* a testován na lokalitách různého typu. Velmi důležité ale je, že výzkumné aktivity na stodolách upoutaly pozornost mstowských obyvatel, kteří si uvědomili, že tato součást jejich

Obr. 12: Pohled na stodoly od Skály lásky, další mstowské dominanty, léto 2013 (foto L. Funk).

lokální historie, je i důležitou částí jejich přítomnosti a začali se o jejich osud a budoucnost více zajímat.

SEZNAM LITERATURY

BA (1875). Mstów: Tydzień (Petroków), 9 (11. 4. 1875), s. 8–9.

BA (1938). 50 stodól spłonęło we Mstowie. In: *Goniec Częstochowski*, 72 (29. 3. 1938), s. 5.

BA (2001). Płoną, płoną stodoly, że aż strach. In: *Gazeta Wyborcza – Częstochowa*; wyd. internetowe (15. 10. 2001).

Borowska-Antoniewicz, J. (2012). Zespół stodól – pozostałości. In: *Karta ewidencji zabytków Wojewódzkiego Urzędu Konserwatora Zabytków w Katowicach* (Delegatura w Częstochowie).

Borowska-Antoniewicz, J. (2013). Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Mstów. Załącznik nr 1 do uchwały Rady Gminy nr XXXVII/294/2013 z dnia 14 września 2013 r. w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Mstów.

Chlebowski, B. (1885). Mstów. In: F. Sulimierski – B. Chlebowski – W. Walewski

- (eds.), *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* 6. Warszawa: Nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, s. 779–780.
- Herby (1886). Bl. 454 – Herby. In: *Karte des Deutschen Reiches*. Berlin.
- Karpińska, G. E. (2004). Sąsiedzi to bliscy inaczej. Rzecz o wspólnotowości w kamienicy czynszowej. In: G. E. Karpińska (ed.), *Codziennie i niecodziennie. O wspólnotowości w realiach dzisiejszej Łodzi. Łódzkie Studia Etnograficzne, t. 30*. Łódź: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, s. 141–169.
- Karta př. 1, II/VI 1839 (1839–[1843]). In: K. Richter (ed.), *Topograficzna Karta Królestwa Polskiego*. Warszawa.
- Kubicki, A. (rok neueden). *Z przeszłości Mstowa. Notatki kronikarskie od średniowiecza do 1939 roku*. Częstochowa.
- Laberschek, J. (2014). *Średniowieczne dzieje nadwarciańskiego Mstowa*. Kraków.
- Łatak, K. (2013). Prepozytura mstowska od uzyskania autonomii do kasaty (1441–1819). In: K. Łatak (ed.), *Mstów. Miasto – klasztor – parafia na przestrzeni wieków*, s. 123–178. Łomianki: Wydawnictwo LTW.
- Mitchell, W. J. T. (2002). Introduction. In: W. J. T. Mitchell (ed.), *Landscape and Power*, s. 1–2. Chicago: University of Chicago Press.
- Rola, H. (1965). *Powstanie styczniowe na ziemi częstochowskiej*. Katowice: Śląski Instytut Naukowy w Katowicach.
- Sobieszczański, F. M. (1864). Mstów. In: S. Orgelbrand (ed.), *Encyklopedia powszechna* 18, s. 882–883. Warszawa: PWN.
- Sochacki, A. (2013). Mstów w czasach staropolskich. In: K. Łatak (ed.), *Mstów. Miasto – klasztor – parafia na przestrzeni wieków*, s. 17–29. Łomianki: Wydawnictwo LTW.
- Schlögel, K. (2009). *W przestrzeni czas czytamy. O historii cywilizacji i geopolityce*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI